

Langtíðarætlan fyri varðveiting av talgildum savnindum

Hetta skjal greiðir í stuttum frá, hvat langtíðarætlanin er hjá Landsskjalasavninum um móttøku og varðveiting av savnindum, ið eru gjørd talgild. Við savnindi, ið eru gjørd talgild, meinast, ikki almannakunngjøgdir upplýsingar, ið eru gjørdir ella fingnir til vega í talgildum formi í sambandi við virkseimið hjá einum myndugleika, felagskapi ella samskipan, einum granskara ella av virki hjá privatum persóni.

Strategiin hevur sum endamál at stuðla undir tað yvirskipaða málið hjá Landsskjalasavninum, sum - vísandi til skjalasavnslóginu - er at tryggja varðveiting av savnindum, ið hava søguligt virði ella tæna til skjalfesting av viðurskiftum av týðandi fyrisitingarligum- ella rættarligum týdningi fyri borgarar og myndugleikar. Visiónin er at tryggja:

At talgild gjørd savnindi, ið hava søguligt virði, verða goymd á ein hátt, ið tryggjar, at tað virði sum tey umboða, kunnu verða útint bæði nú og í framtíðini

Við atliti at hesum eru tey strategisku málini:

- 1. At varðveita talgild gjørd savnindi, soleiðis at teirra samgildi verður varðveitt, og at tey kunnu leitast fram og endurnýttast, bæði bráðfeingis og við framtíðini í huga*
- 2. At varðveita talgild gjørd savnindi á ein hátt, ið ber í sær so lítlan kostnað sum gjørligt bæði fyri tey, ið framleiða skjøluni og Landsskjalasavnið*

Í fyrstu syftu hava vit valt at samstarva við Ríkisskjalasavnið í eina tíð, til vit hava fingið neyðugu fíggingina, tøkna og fakligu royndirnar til vega.

Avbjóðingar

Talgild gjørd savnindi hava aðrar veikleikar og aðrar avbjóðingar enn savnindi, ið eru gjørd á natúrligan hátt. Teir miðlar, sum dátur verða goymdar á, kunnu niðurbrótast, og tann tøkni, sum er neyðug fyri at lesa miðlarnar, kann fyrnast. Á sama hátt kunnu formatini, sum tann talgilda kunningin finst í, fyrnast, og vitanin um tulating av dátum, saman við teirra samanhangi, kunnu fara fyri skeyti. Goymsla av talgildari kunning við atliti at langtíðarvarðveiting á ein hátt, sum ger, at hon kann endurnýttast, er treytað av einum tilætlaðum vali í mun til arbeiðshátti, tøkni og skjalfesting.

Talgild varðveiting má fara fram við atliti at samfelagsbúskapinum, bæði við atliti at kostnaði hjá myndugleikunum at framleiða og avhenda skjalasavnsútgávur og útreiðslum hjá Landsskjalasavninum til varðveiting og atkomumøguleikum við kaga til savnindini.

Val av strategi

Skjalasavn, sum taka ímóti savnindum, ið eru gjørd talgild, kunnu velja ímillum at taka ímóti og varðveita talgilt gjørt tilfar í upprunaformati (framleiðsluformati) og móguliga migrera (normalisera) eftir tørvi í sambandi við atkomugering, ella at migrera tilfarið til eitt varðveitingarformat, antin áðrenn ella í samband við móttøkuna. Við migrering í samband við móttøku er meiningin at tryggja, at varðveitingin fer fram í einum formati, sum er nýtiligari til langtíðarvarðveiting enn framleiðsluformatið.

Valið av strategi er grundað á tveir hættir. Onnur er ein sokallað *emuleringsstrategi* og hin er ein sokallað *migreringsstrategi*. Hetta val er avgerandi fyri, hvussu ein skal leggja sítt arbeiði við talgildari varðveiting til rættis.

Emuleringsstrategiin er grundað á, at ein javnan kann menna t.d. forrit og stýriskipanir, sum eftirlíkna (emulera) og virka sum tey forrit, ið vórðu nýtt, tá tey talgildu savnindini vórðu gjørd. Á henda hátt kann ein varðveita tann upprunaliga bitstreymin óskalaðan í væntanini um, at hann framhaldandi kann varðveitast og nýtast á øllum nýtslupallum, við tað at gomul forrit kunnu nýtast á nýggjum maskinum.

Emuleringsstrategiin er tískil lokkandi út frá einum samgildissjónarmiði (autenticitetshensyn), av tí at broytingar ikki fara fram í tí upprunaliga talgilda tilfarinum. Hon er tó kortini hættislig, av tí at tað enn ikki er skjalfesting fyri, at hon kann virka í størri skala, tvs. sum varðveitingarháttur fyri øll sløg av talgildum skjølum og dátugrunnum, ið verða brúkt í tí føroyska samfelagnum. Samstundis fara stórar útreiðslur at verða knýttar at einari emuleringsstrategi, og mannagongdin eignar seg betur til onnur sløg av talgildum tilfari enn tey, sum Landsskjalasavnið tekur í móti, t.d. telduspøl.

Landsskjalasavnið hevur tískil avgjørt - eins og Danmark, Ísland og Grønland - at byggja okkara talgildu varðveiting á eina migreringsstrategi. Henda strategi ber í sær, at myndugleikin skal migrera talgild savnindi til fá, væl skilmarkað standard format, sum Landsskjalasavnið hevur víst á skulu varðveitast.¹ Hendan migrering kann vera sera djúptøkin fyri tilfarið, og tað er tí ein fyrimunur fyri varðveitingina at tryggja, at hetta verður gjørt so tætt upp at tí tíðarbili, sum savnindi er gjørt, sum møguligt. Soleiðis økist møguleikin fyri at finna hóskandi tól til útflyting og konvertering-/broyting, eins og tað verður møguligt at hava eftirlit við konverteringsúrslitinum móti teimum dátum í tí skipan, tey er gjørd í.

Migreringsstrategiin merkir eisini, at dátur, skjøl og teir bygnaðir, sum verða brúktir í sambandi við varðveiting á Landsskjalasavninum, mugu javnan migrerast til nýggj format og bygnaðir. Einhvør migrering hevur við sær ein vanda fyri avlagan av dátum, og skal tí bert fara fram, tá tað er neyðugt út frá einari meting av kostnaði og vanda við at migrera, sett upp ímóti kostnaðinum og vandamállum við at varðveita dátur í teimum higartil brúktu formatunum.

Óheft skipanarlig varðveiting

Varðveiting av dátum eftir strategiini hjá Landsskjalasavninum og Ríkisskjalasavninum skal fara fram óheft av skipanum. Tað vil siga, at endurnýtsla og tulkning av dátum ikki mugu vera treytaðar av, at ein framhaldandi hevur atgongd til ta skipan, har dátur upprunaliga eru gjørdar. Dátur skulu kunnu tulkast og endurnýttast í øðrum skipanum.

Skipanarligt óheftni meinast ikki beinleiðis við, at dátur í teimum formatum og bygnaðum, vit í dag kalla skipanarliga óheft, fyri alla framtíð kunnu fasthaldast í hesum formi. Tað meinast heldur ikki við, at ein kann uppfata síni arkivaliir sum nakað óheft av ávísari tøkni, sum er brúkt í ymsum øðrum skipanum. Kunningar- og samskiftistøknin mennist og fyrr ella seinni fara tey talgildu gjørdur savnindini, ið eru savnað í ávísam longri tíðarskeiði, at blíva fatað sum tengd at einum ávísam tøkniligum umhvørvi, soleiðis at neyðugt verður at migrera dátur til eitt nýtt varðveitingarformat.

Savnindini fyri tað talgildu varðveitingina

Í einari vanligari journalskipan við skjølum verða arkivaliini varðveitt í tí formi, tey eru gjørd í, tvs. at tað upprunaliga pappírið ella líknandi verður varðveitt, sum tað upprunaliga varð gjørt í tí fyrisingarligu gongdini. Tá tað snýr seg um talgilda varðveiting, gevur tað ikki upp á sama máta meining at tosa um eitt frumskjal ella líknandi. Óansæð um vit t.d. tosa um úrdrátt av dátum frá tabellum í einum dátugrunni frá einari kanning ella talgild skjøl, varðveitir ein bert eitt “*umboð*” av

innihaldinum í einum varðveitingarformati. Í hesum høpi verður ein noyddur at tryggja sær, at ein meting verður gjørd av, hvørjar dátur, skulu varðveitast; at tikin verður ein avgerð um, hvørji format, dátur skulu finnast í, haraftrat hvør skjalfesting er neyðug, fyri at dátur kunnu endurnýttast.

Savnindini, ið verða varðveitt í talgildum skjalasavni, eru soleiðis fyrst og fremst *dátur* ella *kunningartilfar*. Í sambandi við avhending til skjalasavn er tað uppgávan hjá Landsskjalasavninum at tryggja, at tann kunningin, sum er givin í samband við eina ávísa mannagongd, verður fylgd og varðveitt á ein slíkan hátt, soleiðis at hon á ein álítandi hátt umboðar tað kunning, sum tann, ið hevur gjørt savnindini fekk til vega og hevur ræði á.

Verkseting

Tann ítøkiliga verksetingin av strategiini á Landsskjalasavninum saman við Ríkisskjalasavninum hvílir á trimum súlum:

- **Eyðmerkingar tíðliga** (í góðari tíð tá ein skipan verður tikin í nýtslu) og góðkenningar av skipanum við atlit at avhending av dátum og møguliga talgildum skjølum
- **Regluligar avhendingar** í skipanarliga óheftum formatum og tíðliga í gongdini, t.d. 5. hvørt ár
- **Leypandi varðveitingarætlanir** og migrering til nýtt varðveitingarformat við jøvnum millumbilum

Eyðmerking

Myndugleikar og stovnar skulu boða frá nýggjum kt-skipanum til Landsskjalasavnið. Síðani ger Landsskjalasavnið eina varðveitingar- og burturbeiningarmeting, soleiðis at tá ið skipanin verður tikin í nýtslu, er greiða fingin á, um dátur skulu avhendast til Landsskjalasavnið ella ei. Skipanir við dátum, ið hava varðveitingarvirði, skulu góðkennast, soleiðis at trygd fæst fyri, at myndugleikarnir, ið umsita skipanina, so tíðliga sum møguligt, tá skipanin er í rakstri, tryggja sær, at dátur kunnu flytast til avhendingarformatið/skjalasavnsútgávuna hjá Landsskjalasavninum.

Varðveitingarmetingin verður gjørd av arkivarunum hjá Landsskjalasavninum. Tað eru eingi lógarkrøv til, at ávís sløg av dátum skulu avhendast til eitt alment skjalasavn, og arkivararnir taka ikki teirra avgerðir við atlit at serligum reglum, men út frá einari fakligari meting um virði av dátum.

Í sambandi við metingina verður støði tikið í dátu-

- endurnýtslumøguleikum, tvs. um dátur kunnu brúkast til at lýsa serligar spurningar í einum søguligum høpi. Tað er ikki neyðturviliga tað sama sum, at dátur hava stórt trúvirði ella hava rættargildi.
- umboðan, tvs. um dátur umboða nóg mikið av borgarunum, antin í tíð ella í tali av fólki.
- singulariteti, tvs. um dátur eru unikkar/serligar ella óðneyðugar í mun til aðrar dátur.

Landsskjalasavnið hevur javnan eftirlit við stovnum um teirra nýtslu av kt-skipanum, og soleiðis fæst eitt gott yvirlit yvir, hvørjar skipanir tann almenna fyrisitingin brúkar og hvørjar skipanir, innihalda dátur, sum eru verdar at varðveita. Hetta yvirlitið er ein neyðug treyt fyri at planleggja tær regluligu avhendingarnar av dátum. Hetta er galdandi fyri alla fyrisiting í Føroyum, tvs. landsfyrisiting, ríkisstovnar og kommunala fyrisiting.

Tá tað snýr seg um tað privata økið, fer eyðmerkingin av varðveitingarverdum dátum fram í samstarvi við tey, ið gera savnindi, um so er at mett verður, at hesi savnindi eru verd at varðveita.

Á granskningarøkinum verður gjørt sum omanfyristandandi, bert við neyvum samstarvi við almennar og privatar grunnar.

Regluligar avhendingar

Almennar dátur skulu avhendast við jøvnum millumbilum, vanligi fimta hvørt ár. Mótsett papírssavnindum, sum ikki skulu avhendast, fyrrenn eftir at tey eru farin úr fyrisitingarligari nýtslu, skulu dátur avhendast ofta, og uttan at hugsað verður um fyrisitingarliga nýtslu og støðu. Tað týðningarmesta atlitið, í sambandi við talgilda varðveitslu, er at tryggja, at dátur og skjøl verða avhend til skjalasavn, áðrenn tey verða ávirkað av tøkniligum elli, og áðrenn vraking fer fram av ávísnum dátum vísandi til aðra lóggávu. Tað er eisini altumráðandi at tryggja tað neyðugu skjalfestingina, meðan vitanin framvegis finst hjá persóni ella organisatión, sum hevur gjørt dáturnar. Man skal sostatt ikki bíða við at avhenda dátur til tann fyrisitingarliga mannagongdin er endað, og tað ikki longur er brúk fyri dátunum hjá myndugleikanum.

Henda tilgongd førir við sær, at dátur, um somu tíð, finnast bæði í fyrisitingarligum skipanum hjá myndugleikanum og hjá Landsskjalasavninum. Hetta skal skiljast soleiðis, at dátur kunnu finnast í fleiri eintøkum hjá Landsskjalasavninum og Ríkisskjalasavninum - ið vit hava samstarv við – tí avhendingar frá einari skipan, ið hevur virka í meiri enn 5 ár, ofta innihalda dátur, sum eisini finnast í avhendingum áður. Hesir trupulleikar kunnu viðgerast gagnligt/pragmatiskt, men dentur verður lagdur á, at vanligi siðvenjan innan fyri tann siðbundna hugsanarháttin á skjalasavnsøkinum, ikki altíð kann brúkast óbroytt í einari talgildari verð.

Miðað verður eftir, at dátur og møgulig talgild skjøl frá privatum eisini kunnu avhendast við jøvnum millumbilum, men í veruleikanum hendir tað vanligi ikki fyrrenn tann kt-skipanin, sum tey eru gjørd í, ikki verður brúkt longur. Dátur framleiddar ella fingnar til vega í sambandi við eina granskningarverkætlan verða vanligi avhendar, tá verkætlanin er liðug.

Varðveiting av dátum fer altíð fram í einum relatións-dátugrunnabygnaði. Møgulig skjøl verða tó goymd í einum filubygnaði. Ein skjalasavnsútgáva av einum dátugrunni kann vera

- ein úrdráttur av øllum dátum frá øllum tabellunum í dátugrunninum
- ein úrdráttur, har dátur frá reint skipanartøkniligum tabellum ella øðrum tabellum, ið ikki hava nakað virði í einum óheftum skipanarligum samanhangi, eru tiknar burturúr.
- ein ávísur úrdráttur av kjarnuupplýsingum frá einum dátugrunni ella leyst samanbundnum skipanum

Finst tann varðveitingarverda kunningin hjá skjalaupphavseigaranum ikki í einum relatiónellum dátugrunni, men t.d. í einum stigskipaðum mappubygnaði, skal kunningin gerast um til ein relatiónellan dátugrunnabygnað í sambandi við avhending.

Dátur verða ofta avhendar í óheftum skipanarligum skjalasavnsútgávum, tvs. kunningarpakkar, har dátur, skjøl og skjalfesting eru samlað saman, sum í so stóran mun, sum møguligt, eru sjálvskjalfestandi.

Allir myndugleikar í Føroyum hava skyldu at avhenda varðveitingarverd savnindi til Landsskjalasavnið. Standardurin fyri avhending av skjalasavnsútgávum er ein tjóðarstandardur, sum er galdandi fyri avhendingar frá øllum almennum talgildum savnindum, óansæð um hetta verður avhendað til Landsskjalasavnið ella til onnur alment góðkend skjalasøvn.

Varðveiting av savnsmiðlum

Bits og bytes hjá talgildu savnindunum skulu varðveitast óskalað. Fyri at tryggja savnindini so væl sum gjørligt, brúkar Landsskjalasavnið, saman við Ríkisskjalasavninum, eina útbytta talgilda varðveiting, har dátur finnast í fleiri eintøkum á fleiri ymiskum miðlasløgum, bæði ljóslisnar og magnetiskar, á ymiskum landafrøðiligum støðum.

OAIS-standardurin

Í varðveitingarstovnum kring heimin hevur OAIS-standardurin (Standard for an Open Archival Information System) øktan týðning sum felags fatanargrundarlag fyri varðveiting av talgilt gjørdum savnindum. Okkara strategi fyri talgildari langtíðarvarðveiting er tó ment áðrenn OAIS-standardurin og er soleiðis - sum útgangsstøði - ikki tengt at honum. Tær funktionellu einindirnar í standardinum eru tó væl egnaðar til at lýsa verksetanina av talgildari varðveiting hjá Landsskjalasavninum, ið fylgir standardinum í Danmark, Íslandi og Grønlandi.

Tað funktiónella modellið gevur eina góða yvirordnaða mynd av “dátu-flow/dátarensli” frá arkivskapara til arkiv og frá arkivi til brúkara.

Í OAIS-standardinum kallast skjalasavnsútgávan av dátum, ið verður avhendað til eitt skjalasavn, fyri SIP (Supmission Information Package). Í varðveitingarhøpi kallast skjalasavnsútgávan fyri ein varðveitingarútgáva ella AIP (Archival Information Package), og til avhendan til skjalasavns-brúkara verður nýtt atkomugeringssútgávan ella DIP (Dissemination Information Package).

Skjalasavnsútgávan skal innihalda ta kunning, ið er neyðug fyri at kunna týða og miðla innihaldið. Fyri at tryggja, at dátur støðugt er lesiligar, herundir at tann neyðuga migreringin verður framd til røttu tíðina, skal eitt talgilt arkiv hava eina leypandi varðveitingarplanlegging.

Varðveitingarplanlegging

Í samsvar við OAIS-standardin ger Landsskjalasavnið - í samstarvi við Ríkisskjalasavnið - leypandi varðveitingarplanlegging, sum millum annað lýsir, nær skifti av varðveitingarstandardum skal fara fram, somuleiðis nær migrering til nýggj format skal fara fram.

Broytingar í varðveitingarstandardinum skulu - í høvuðsheitum - gerast so sjáldan sum møguligt. Samstundis er tað tó av týðningi, at standardurin er tilgjørdur til støðuna í lötuni fyri bæði arkivstovnara og arkiv. Tørvur fyri endurmeting av varðveitingarstandardinum kann m.a. vísa seg, tá arkivskaparin byrjar at gera og goyma varðveitingarverda talgilda kunning í formatum, sum ikki til fulnar kunnu migrerast til tey verandi varðveitingarformatini. Tørvurin kann eisini vísa seg út frá skifti í tøkni til viðgerðargongd av dátum, soleiðis at avhendingin framhaldandi kann henda so effektivt sum møguligt og verður bygd á tað núverandi tøkniliga støðið.

Dentur verður lagdur á, at migrering av núverandi savni til eitt nýtt varðveitingarformat fer fram eftir stuttari tíð, tvs. nøkur ár eftir at skifti av varðveitingarformati er framt, soleiðis at dátur verða migreraðar, ímeðan vitanin hjá organisatiónini um og praktisku royndirnar við formatum og tilhoyrandi forritum framvegis eru óskerd. Royndir hjá Ríkisskjalasavninum, tey seinastu mongu árin, vísa, at tað er kostnaðarmikið at halda vitan og skipanir til viðgerð av skjalasavnsútgávum, sum ikki longur eru í dagligari nýtslu, við líka. Tað kann túsíkil verða ein økjandi vandi fyri, at tær heilskaptu dáturnar verða útsettar fyri vanda, um so er, at tær verða varðveittar í formatum, sum ikki longur aktivt verða brúktar í organisatiónini. Við atlit at varðveiting av øllum almennum savnindum, fer Landsskjalasavnið – saman við Ríkisskjalasavninum – í sambandi við skifti í varðveitingarformati, at fremja migreringina av teimum skjalasavnsútgávuunum, sum eru avhendar til onnur almenn skjalasøvn.

Ein avgerandi fortreyt fyri varðveitingarplanlegging er, at Landsskjalasavnið – saman við Ríkisskjalasavninum og søvnunum í vesturnorðurlondum – samlar vitan um, hvussu almennir myndugleikar og aðrir arkivstovnarar brúka kt-tøkni til at skjalfesta teirra virksemi, somuleiðis hvørjar varðveitingarloysnir aðrir varðveitingarstovnar og onnur menna. Við støði í hesum justerar Landsskjalasavnið, saman við Ríkisskjalasavninum, framhaldandi íverksetanina av sínari strategi/langtíðarætlan, soleiðis at visiðin kann rækka á mál.

ⁱ Landsskjalasavnið migrerar sjálvst ávís privat arkivaliir.